

Joanna Podhorodecka

ORCID 0000-0002-3131-5617

Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków, Polska

**Zoltán Kövecses, *Extended Conceptual Metaphor Theory*,
Cambridge: Cambridge University Press 2020, ss. 196.**

Najnowsza monografia Zoltána Kövecsesa, *Extended Conceptual Metaphor Theory* to próba podsumowania osiągnięć teorii metafory pojęciowej oraz wkładu wniesionego w nią przez samego autora, przy jednoczesnym – na co wskazuje tytuł – poszerzeniu jej w kilku istotnych kwestiach i ponownym zdefiniowaniu niektórych podstawowych dla niej pojęć.

Rozwój teorii metafory pojęciowej (ang. Conceptual Metaphor Theory – CMT) zapoczątkowała publikacja George’a Lakoffa i Marka Johnsona *Metaphors We Live By* (1980, pierwsze polskie tłumaczenie: *Metafory w naszym życiu* 1988). Spopularyzowała ona wizję metafory jako strategii poznawczej, wszechobecnej w ludzkim systemie pojęciowym i codziennym użyciu języka. Tak rozumiana metafora polega na odwzorowaniu, czyli systematycznym przyporządkowaniu sobie elementów różnych domen pojęciowych – zorganizowanych struktur wiedzy w pamięci długotrwałej. Badania sugerują, że odwzorowania te mają podstawę neurobiologiczną i wpływ nie tylko na użycie języka, ale również sferę niewerbalną, na przykład obrazę, gesty czy zachowania społeczne (Lakoff 2008).

Zoltán Kövecses jest jednym z wiodących badaczy w ramach tego modelu, a jego główne publikacje dotyczą m.in. metafor emocji (2000), szczególnie w ujęciu interkulturowym (2005), oraz roli kontekstu w tworzeniu znaczeń metaforycznych (2015). Jest on również autorem popularnego podręcznikowego wprowadzenia do badań o metaforze (2002, 2010).

Pierwszy rozdział książki stanowi podsumowanie „standardowej” wersji CMT i jej rozwoju na przestrzeni ostatnich 40 lat. Zorganizowany wokół poszczególnych założeń teorii i podejmowanych przez nią problemów rozdział skrótowo przybliży jej główne ścieżki rozwoju i zarysowuje różnice w ujęciu danego zagadnienia przez poszczególnych badaczy. Na uwagę zasługuje zwłaszcza wyszczególnienie różnych typów powiązań pomiędzy metaforami (s. 12–17). Autor przytacza główne zarzuty stawiane teorii metafory pojęciowej (np. potrzeba mocniejszego oparcia w systematycznych badaniach korpusowych i położenia większego nacisku na gramatyczne i pragmatyczne aspekty metafory), przeciwstawiając im listę zjawisk skutecznie przez nią opisanych, jak na przykład rola metafory w rozwoju i w przyswajaniu języka oraz podobieństwa i różnice pomiędzy metaforami w różnych językach, modalnościach i gatunkach. Rozdział zamyka wyszczególnienie słabości CMT, do których

autor planuje odnieść się w dalszej części monografii: pięć kolejnych rozdziałów poświęconych jest konkretnym grupom zarysowanych w ten sposób problemów.

Rozdział drugi rozważa sposób, w jaki podział na pojęcia konkretne i abstrakcyjne nakłada się na rozróżnienie pomiędzy znaczeniem dosłownym a metaforycznym. Odwzorowania metaforyczne są tradycyjnie przedstawiane jako jednokierunkowe, od pojęć konkretnych do abstrakcyjnych, jako że metafora zazwyczaj przedstawia bardziej abstrakcyjne aspekty naszego doświadczenia w kategoriach tych bardziej dosłownych. Kövecses wskazuje jednak, że wiele aspektów najbardziej podstawowego ludzkiego doświadczenia jest konstruowanych przy pomocy metafory i metonimii. Na przykład doświadczenie zapachu jest niewątpliwie konkretne i bezpośrednie, jednak różne jego aspekty mogą być przedstawiane metaforycznie (np. intensywność zapachu można konceptualizować w kategoriach siły lub ostrości). Podobnie wiele pojęć abstrakcyjnych zazwyczaj uznawanych za dosłowne to pojęcia metaforyczne funkcjonalnie (składają się z systemów powiązanych metafor) i/lub etymologicznie (powstały wskutek działania procesów metaforyzacji). Prowadzi to autora do wniosku, że ilość znaczeń całkowicie dosłownych w języku jest w istocie bardzo ograniczona, a figuratywność pojęć nie jest bezpośrednio powiązana ze stopniem ich abstrakcyjności.

Rozdział trzeci skupia się na procesie powstawania metafor opartych na korelacji, określanych również jako metafory prymarne (Grady 1997) – podstawowego typu odwzorowań metaforycznych łączących pojęcia powiązane ze sobą w ludzkim doświadczeniu (np. ILOŚĆ TO WYSOKOŚĆ, ZMIANA TO RUCH). Kövecses argumentuje, że metafory takie nie powstają bezpośrednio na bazie doświadczenia, ale pośrednio poprzez stadium metonimii. Tak więc autor widzi metonimie jako proces bardziej podstawowy od metafory, który przyczynia się do jej powstawania.

W tradycyjnej wersji CMT metafora definiowana jest jako odwzorowanie pomiędzy dwoma domenami pojęciowymi: domeną źródłową i domeną docelową (Kövecses 2010: 4). W rozdziale czwartym Kövecses poszerza model działania metafory o inne struktury pojęciowe wypracowane przez językoznawstwo kognitywne: schematy wyobrażeniowe (schematyczne relacje przestrzenne, np. GÓRA – DÓŁ, SIŁA czy POJEMNIK), ramy (reprezentacje określonego typu sytuacji) i przestrzenie mentalne (pakiety struktur pojęciowych tworzone na potrzeby konkretnego dyskursu) (Evans 2010: 116, 119–120, 137–138). Rozszerzony, wielopoziomowy model metafory zaproponowany przez Kövecsesa umieszcza procesy metaforyzacji jednocześnie na czterech poziomach schematyczności: na poziomie schematów wyobrażeniowych, domen, ram i przestrzeni mentalnych. Trzy pierwsze rodzaje struktur są elementami wiedzy encyklopedycznej przechowywanej w pamięci długotrwałej, podczas gdy ostatni, najbardziej szczegółowy poziom, poziom przestrzeni mentalnych, zawiera pakiety informacyjne tworzone na bieżąco w konkretnej sytuacji komunikacyjnej (Fauconnier, Turner 2002: 102–103). Na podstawie szczegółowej analizy dużej liczby przykładów, autor wykazuje, że wszystkie te poziomy wchodzi w interakcje i współdziałają w procesie tworzenia metafor w dyskursie.

W dalszej części rozdziału autor rozważa konsekwencje przyjęcia tak sformułowanego modelu i w jego ramach redefiniuje wybrane rozróżnienia i typy metafor (np. metafory wizualne i idiomy metaforyczne). Rozważając implikacje metodologiczne

modelu, autor zauważa, że różne obszary studiów nad metaforą – psycholingwistyka, analiza dyskursu czy badania korpusowe – koncentrują się na różnych jego aspektach. Szczególnie produktywnym aspektem modelu wydaje się włączenie do niego przestrzeni mentalnych, co zapewnia narzędzia teoretyczne do analizy metafory w dyskursie, w konkretnym kontekście sytuacyjnym i językowym, który to temat autor podejmuje w kolejnym rozdziale.

Rozdział piąty poświęcony jest roli kontekstu w tworzeniu i rozumieniu metafor w dyskursie. Kövecses przyznaje, że teoria metafory pojęciowej wymaga mocniejszego oparcia analizy w kontekście, zarówno językowym, jak i społeczno-kulturowym. W tym celu autor wyróżnia cztery typy czynników kontekstowych mających wpływ na użycie metafor (kontekst sytuacyjny, językowy, pojęciowy i ucieleśniony) oraz proponuje dla metafory model dynamiki kontekstowej w dyskursie, zintegrowany z modelem wielopoziomowym wprowadzonym w poprzednim rozdziale.

Rozdział szósty rozwija temat przetwarzania metafor w ramach modelu wielopoziomowego. Kövecses argumentuje, że zachodzi ono jednocześnie *online* i *offline*: na poziomie przestrzeni mentalnych budowanych w konkretnym dyskursie metafory są przetwarzane w pamięci roboczej, ale ich funkcjonowanie w sposób istotny opiera się na bardziej schematycznych strukturach pojęciowych w pamięci długotrwałej. W opisie funkcjonowania metafor w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych autor wykorzystuje wiele elementów teorii integracji pojęciowej (Fauconnier, Turner 2002), wychodząc z założenia, że te dwa podejścia – teoria metafory pojęciowej i teoria integracji pojęciowej – są wewnętrznie zbieżne i wzajemnie się uzupełniają, kładąc nacisk na różne aspekty tego samego zjawiska (zob. też Dancygier 2017).

Rozdziały siódmy i ósmy stanowią podsumowanie zaproponowanych w monografii rozwiązań: autor najpierw przedstawia zbiorczy przegląd rozszerzonej wersji CMT, uwzględniającej wiele poziomów struktur poznawczych i rozbudowane tło kontekstowe, a w rozdziale końcowym powraca do rozważanych w toku argumentacji problemów, streszczając i porównując swoje stanowisko z poglądami innych autorów oraz zarysowując perspektywy dalszych badań w ramach nowej, poszerzonej teorii.

Monografia Kövecsesa stanowi interesujące, świeże ujęcie problematyki metafory w dyskursie, które może zainteresować zarówno językoznawców, literaturoznawców, jak i badaczy z dziedziny semiotyki, kulturoznawstwa i szeroko pojętej kognitywistyki. Głównym atutem książki jest szczegółowa i wnikliwa analiza konkretnych przykładów, która przekonująco potwierdza słuszność przyjętych przez autora założeń teoretycznych. Książka nie jest prawdopodobnie najlepszym wyborem dla nowicjusza w dziedzinie metafory pojęciowej (Kövecses 2010 stanowi dużo lepsze wprowadzenie do tematu), ale dla czytelnika znającego przynajmniej podstawy teorii będzie bogatym źródłem informacji o jej najnowszych osiągnięciach i kierunkach jej rozwoju. Zaproponowane przez autora rozwiązania skutecznie odpierają większość zarzutów stawianych teorii metafory pojęciowej, choć leksykalna metoda analizy w przedstawionej przez niego wersji nadal wydaje się nieco zbyt intuicyjna i mało rygorystyczna. Bardziej konstruktywne w tej materii są konkretne

rozwiązania zaproponowane przez nurt korpusowych badań nad metaforą (np. Stefanowitsch 2006; Deignan 2005).

Pomimo tego, że duża część książki to materiał wcześniej publikowany (cztery początkowe rozdziały składają się z wcześniejszych artykułów autora, a rozdziały piąty i szósty w dużym stopniu bazują na jego monografii z 2015 roku), zebranie ich w jednym tomie okazało się dobrym pomysłem: tekst stanowi spójną całość, a jego centralne elementy – model wielopoziomowy i kontekstowa dynamika metafory – tworzą logiczne i szczegółowe ramy teoretyczne dla analizy użycia metafor w konkretnym dyskursie. Postulaty Kövecsesa są w dużym stopniu zbieżne z najnowszymi propozycjami innych autorów: Barbara Dancygier i Eve Sweetser (2014) wprowadzają podobny wielopoziomowy model oparty o różnego typu struktury pojęciowe, a Raymond W. Gibbs (2017) argumentuje za kluczową rolę kontekstu w analizie metafor. *Extended Conceptual Metaphor Theory* nie jest być może ostateczną czy jedynie słuszną wersją teorii metafory pojęciowej, ale stanowi istotny głos w dyskusji o jej nowym kształcie i ważny krok w kierunku zapewnienia jej większej dynamiki oraz autentycznego oparcia w kontekście i danych językowych.

Bibliografia

- Dancygier B., 2017, *Figurativeness, conceptual metaphor, and blending*, [w:] *The Routledge Handbook of Metaphor and Language*, red. E. Semino, Z. Demjén, London/New York, s. 28–41.
- Dancygier B., Sweetser E., 2014, *Figurative Language*, New York.
- Deignan A., 2005, *Metaphor and Corpus Linguistics*, Amsterdam.
- Evans V., 2010, *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*, przeł. M. Buchta, M. Cierpisz, A. Gicala, J. Podhorodecka, J. Winiarska, Kraków.
- Fauconnier G., Turner M., 2002, *The Way We Think*, New York.
- Gibbs R.W., 2017, *Metaphor Wars: Conceptual Metaphors in Human Life*, New York/Cambridge.
- Grady J., 1997, *THEORIES ARE BUILDINGS revisited*, „Cognitive Linguistics”, nr 8, s. 267–290.
- Kövecses Z., 2000, *Metaphor and Emotion*, Cambridge/New York.
- Kövecses Z., 2002, *Metaphor: A Practical Introduction*, Oxford/New York.
- Kövecses Z., 2005, *Metaphor in Culture: Universality and Variation*, Cambridge.
- Kövecses Z., 2010, *Metaphor: a Practical Introduction*, wydanie drugie, Oxford.
- Kövecses Z., 2015, *Where Metaphors Come from. Reconsidering Context in Metaphor*, Oxford.
- Kövecses Z., 2020, *Extended Conceptual Metaphor Theory*, Cambridge.
- Lakoff G., 2008, *The neural theory of metaphor*, [w:] *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, red. R.W. Gibbs, Cambridge/New York, s. 17–38.
- Lakoff G., Johnson M., 1980, *Metaphors We Live By*, Chicago/London.
- Lakoff G., Johnson M., 1988, *Metafory w naszym życiu*, przeł. T. Krzeszowski, Warszawa.
- Stefanowitsch A., 2006, *Words and their metaphors*, [w:] *Corpus Based Approaches to Metaphor and Metonymy*, red. A. Stefanowitsch, S.Th. Gries, Berlin, s. 64–105.